

Zhorova I. Ya.,
 orcid.org/0000-0003-4304-4962
 Vishnevskaya Ya. A.,
 orcid.org/0000-0003-3703-4119

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF MODERN MANAGERS OF INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION OF UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

This article studies the professional development of modern heads of institutions of general secondary education in conditions of globalization processes in accordance with the modern requirements of the educational field. It is clear that the world trends in the functioning of postgraduate education of teachers, including school principals. It was established that in the context of global socio-economic changes, heads of institutions of general secondary education are key figures in ensuring the quality education of the younger generation. The importance of professional development of heads of institutions of general secondary education to ensure the quality of school education is considered. The analysis of the requirements for professional training and the level of development of competencies of school principals was carried out during which it was found out that in Ukraine for a candidate for the post of school director, the presence of special management education is not fixed at the legislative level, which is compensated by the opportunity to deepen management knowledge in postgraduate education or to get education in educational management at the master's level of higher education in the specialty (073) Management. The issue of quality provision of educational institutions by trained educational managers can successfully and effectively perform managerial functions in the context of global changes in society, which is solved by the means of their postgraduate education. It is substantiated that the approved professional standard "Head (Director) of a general secondary education institution" determines the need for the development and improvement of professional competencies among the directors of schools, which implies the need for constant search and implementation of modern and relevant forms and methods of their professional development. The directions of professional development of the head of the institution of general secondary education in the system of modern postgraduate pedagogical education are outlined.

Key words: globalization, postgraduate education, advanced training, professional development, school director, head of the institution of general secondary education.

Дата надходження статті: 11.04.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 37.013.78

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi53.433>

Кузьменко В. В.*,
 orcid.org/0000-0002-5424-8234

ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ОСВІТИ

Стаття репрезентує окремі аспекти військової освіти країн Чорноморського регіону, зокрема в умовах воєнної агресії з боку РФ як наслідку «заморожених конфліктів». Наголошено на геополітичній та стратегічній ролі регіону в сучасних умовах для світової стабільності та безпеки. Окреслено певні позиції окремих унормувальних документів, які регламентують співпрацю країн Чорноморського регіону, що впливають на систему підготовки фахівців вищої кваліфікації. Виокремлено роль і значущість Туреччини й Румунії задля забезпечення стабільності та безпеки в регіоні.

*© Кузьменко В. В.

Мета статті полягає в окресленні окремих аспектів військово-морської освіти країн Чорноморського регіону, зокрема в контексті сучасних військово-політичних та геополітичних змін.

Акцентовано увагу, що в межах військово-морського співробітництва 2021 року відбулися спільні навчання *Sea Breeze-2021* військово-морських сил України та другої постійної військово-морської групи НАТО як наслідок внесення змін у систему вищої військової освіти країн Чорноморського регіону.

Зроблено такі висновки: 1. Чорноморський регіон є стратегічним для забезпечення стабільності й безпеки в контексті геополітичних світових змін сучасності. 2. Вища військово-морська освіта країн Чорноморського регіону має як продуктивний, так і провальний досвід, проте саме воєнно-морська та економічна співпраця має забезпечити стабільний розвиток регіону, зокрема й через освітню співпрацю. 3. Зацікавленість країн-членів НАТО (спостерігачів) і потужних гравців на світовій арені засвідчує потужний потенціал Чорноморського регіону. 4. Система вищої військово-морської освіти країн Чорноморського регіону зазнає певних змін, спрямованих на запровадження стандартів НАТО у процес підготовки фахівців. 5. Чорноморський регіон є потужним складником стратегічної «ініціативи чотирьох морів».

Ключові слова: Чорноморський регіон, безпека і стабільність, воєнна агресія, військово-морська освіта, співробітництво.

Постановка проблеми. Питання безпеки Чорноморського регіону стає все більш актуальним. Він завжди мав важливе геополітичне та стратегічне значення, оскільки саме цей регіон є точкою перетину інтересів росії та Заходу. Цей регіон називають «критичним», тобто таким, що потребує зміцнення колективної безпеки та стабільності. Три країни регіону є членами НАТО, деякі є країнами-партнерами НАТО, дві країни мають постійний конфлікт з росією. Від 2008 року росія неодноразово застосовувала військову силу проти країн регіону та продовжує вести військові дії. Це спричинило структурні зміни, які відбулися в архітектурі міжнародних відносин упродовж останніх десятиліть і вплинули на безпеку регіону [13].

Чорноморський регіон за останні роки вкотре підтвердив своє стратегічне значення для світової стабільності й безпеки, трансатлантичних інтересів і геополітичної дорожньої карти. Ураховуючи нову геополітичну реальність, яка склалась після широкомасштабного вторгнення рф в Україну, зазначимо, що практично всі країни Чорноморського регіону так чи інакше опинились у ситуації безпосередньої загрози з боку рф. Це Румунія, Болгарія, Туреччина, Грузія, не кажучи вже про Україну. Широкомасштабне вторгнення (від 2022 р.) та попередня анексія рф деяких українських земель (від 2014 р.) унеможливила реалізацію положень декларацій та інших документів щодо Чорноморського економічного співробітництва. До Організації Чорноморського економічного співробітництва входить 12 країн: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна та рф [8]. Назріла потреба оновлення стратегічних документів, які регламентують співпрацю країн чорноморського регіону, задля політичної, економічної та військової стабільності, оскільки безпекові виклики змушують «переорієнтувати свої ресурси не на розвиток, а на оборону і політику стримування» [3]. У цьому контексті доцільно звернути увагу і на вітчизняний унормувальний документ, що регламентує розвиток України як морської держави, – Морська доктрина України на період до 2035 року [9], оскільки зміст її визначається змінами геополітичної, воєнно-політичної та економічної обстановки у світі. Зауважимо, що КНР, наприклад, розглядає Чорне море як частину європейського фіналу своєї ініціативи «Один пояс – один шлях» й інвестує в цей регіон. Значущою складовою забезпечення стабільності в зазначеному регіоні є підготовка висококваліфікованих військових моряків у системі вищої військово-морської освіти

в контексті запровадження стандартів НАТО для забезпечення сумісності відповідних армій.

Аналіз досліджень. Питання сучасної співпраці країн Чорноморського регіону, зокрема й освітньої, наразі є предметом обговорення політологів, військових експертів, економістів, аграріїв та інших фахівців. У сфері наукових досліджень вони переважно стосувались питань освітньої та наукової співпраці (С. Сапожников), окремих загальних питань співпраці (В. Давидова), військового співробітництва в контексті переходу на стандарти НАТО (часткові наукові розвідки щодо двостороннього співробітництва: Україна – Туреччина, Україна – Румунія, Україна – Болгарія тощо) (І. Попроцький), наслідків військової агресії росії щодо Грузії (А. Хевцуріані, А. Парджані). Зауважимо, що питання співробітництва країн Чорноморського регіону набувають особливої актуальності під час російської агресії. 2020 року вийшла друком монографія «Чорноморський регіон у світовій політиці: актори, чинники, сценарії майбутнього», де окреслено сучасні ризики й перспективи розвитку регіону в контексті анексії Криму РФ, політики ЄС, НАТО, зацікавленості Китаю та Японії [14]. Окремо наголошено й на освітньо-науковій співпраці.

Мета статті полягає в окресленні окремих аспектів військово-морської освіти країн Чорноморського регіону, зокрема в контексті сучасних військово-політичних і геополітичних змін.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна співпраця країн Чорноморського регіону у ХХ столітті перейшла від окремих двосторонніх угод між країнами на інший рівень – спільної субрегіональної кооперації, яка підтверджувалась відповідними нормативними документами. Зокрема, 1990 року тодішній президент Туреччини Тургут Озал виступив з ініціативою створення «Чорноморської зони процвітання і співпраці», до якої мали увійти Туреччина, Румунія, Болгарія, СРСР. Наслідком такої ініціативи стало підписання відповідного документа про утворення цієї організації – Стамбульської декларації «Про Чорноморське економічне співробітництво» (1992 рік) такими країнами, як Туреччина, Україна, Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Румунія, Болгарія, Греція, Албанія, росія [8].

Від 1992 до 1998 року організація мала назву Чорноморське Економічне Співробітництво (ЧЕС), яка закріпилась як у засобах масової інформації, так і в офіційних документах. Організація була створена з метою тісного економічного співробітництва країн-учасниць, вільного пересування товарів, капіталів, послуг і робочої сили та інтеграції економік цих країн у світову економічну систему [8]. Зазначене не можливе без відповідних реформ освітньо-наукової сфери. До речі, Україна головує в Організації з 2013 року.

6 березня 1993 року у Стамбулі міністри культури Азербайджану, Албанії, Болгарії, Вірменії, Грузії, Молдови, росії, Румунії, Туреччини та України підписали Чорноморську конвенцію про співробітництво в галузі культури, освіти, науки й інформації [10, с. 7]. Конвенція визначила такі напрямки спільної діяльності, як співробітництво та взаємообмін наукових, культурних й освітніх організацій (академічна мобільність, стажування, мовна практика, взаємовизнання дипломів, спільна науково-освітня діяльність, міжрегіональне співробітництво тощо). Значущою для зазначених країн є морська співпраця, яка передбачає спільну діяльність щодо безпеки й оборони, що у свою чергу вимагало врегулювання спільних військових навчань як результат реорганізації військово-морської освіти щодо впровадження стандартів НАТО задля забезпечення якісної співпраці та сумісництва.

І хоча не всі ці країни мають вихід до Чорного моря, але вони є країнами субрегіональної кооперації, без яких співпраця не буде ефективною. Подальша співпраця регулювалась рішеннями та деклараціями, що ухвалювались на самітах та інших міждержавних зустрічах. Як слушно зазначає В. Давидова, «...фактично всі країни світу тією чи іншою мірою є членами або беруть участь у діяльності хоч би одного

міжнародного регіону, але частіше декількох регіональних або субрегіональних систем. У цих умовах регіональна політика держав здійснюється на трьох рівнях – локальному, глобальному й субрегіональному. Локальний рівень репрезентує регіональну політику держави, на глобальному відбувається взаємодія держав у межах міжнародної системи загалом, на субрегіональному будуються взаємини держав у межах великих регіонів» [2, с. 288].

Ураховуючи, що частина із зазначених країн наразі є країнами-членами НАТО (Туреччина від 1952 року, Албанія від 2009 року, Греція від 1952 року, Болгарія від 2004 року, Румунія від 2004 року), то правомірно говорити і про безпекову співпрацю країн Чорноморського регіону. Особливо з урахуванням посилення нестабільності в цьому регіоні через анексію Кримського півострова (від 2014 року) та активні військові дії, які ініціювала рф широкомасштабним вторгнення (від 2022 року), зокрема постійні обстріли півдня України зокрема.

Логічно, що військово-морська співпраця є невіддільною компонентою сьогоденного військово-політичного стану, яка має на меті забезпечення безпекового простору регіону, і всі країни Чорноморського регіону безпосередньо беруть у цьому участь.

Україною 2018 року було ухвалено Морську доктрину на період до 2035 року, яка акцентувала увагу на потребі «активного політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом, відновлення діалогу про приєднання до НАТО в умовах тимчасової окупації рф території України, агресії рф проти України та її спроб перерозподілу сфер контролю над акваторією Азовського і Чорного морів, потреба прискорення процесу виходу держави з довготривалої системної кризи потребує оновлення розвитку України як морської держави» [9]. Військово-морська діяльність визначена Доктриною як «складова морської діяльності, спрямована на захист національних інтересів, реалізацію пріоритетів діяльності у сфері вивчення, освоєння і використання зони національних інтересів на морі з метою оборони та безпеки держави із застосуванням її військово-морського потенціалу» [там само]. Набувають усе більшої актуальності питання захисту торговельного мореплавства та морегосподарського комплексу через постійні загрози національній безпеці у сфері морської діяльності з боку рф. Тому на часі нарощування військово-морського потенціалу (військової складової морського потенціалу України, що включає Військово-Морські Сили Збройних Сил та Морську охорону Держприкордонслужби, а також інфраструктуру й підприємства економіки, що забезпечують їх функціонування, розвиток і можливість використання [там само]). Зазначене й визначає політику (зокрема й освітньо-наукову) як окремої держави, так і всього Чорноморського регіону.

Наголосимо на двосторонніх угодах, підписаних Україною із країнами Чорноморського регіону щодо сприяння співробітництву, оскільки воєнно-морське співробітництво передбачає й економічну, й освітню складові. Зазначені документи [4; 11-12] визнають Україну правонаступницею СРСР.

Республіка Болгарія є прикладом країни, яка за умов економічної та соціальної кризи визначила систему вищої освіти «надійною сферою для фінансових й інтелектуальних інвестицій» [10, с. 34]. Республіка Грузія в галузі вищої освіти обрала шлях децентралізації та «забезпечення країни професіоналами у всіх галузях людської діяльності» [там само, с. 49]. Вища освіта Румунії орієнтована на підтримку міжнародних організацій (Всесвітній банк, ЮНЕСКО, Європейський центр з вищої освіти та ін.) [там само, с. 58]. Туреччина є «державою зі специфічним економічним, політичним розвитком й у галузі освіти» [там само, с. 59], де університети є науково-навчально-виробничими центрами з розгалуженою мережею структурних підрозділів.

Кожна країна Чорноморського регіону самостійно визначає освітньо-наукову політику та підготовку професійних кадрів, зокрема й військово-морської сфери. Проте освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки військових фахівців є сумісними: бакалавр

(тактичний рівень підготовки) і магістр (оперативний і стратегічний рівні підготовки). Навчання у вищих закладах військової освіти забезпечує набуття відповідних посад і компетентностей та подальше зростання офіцера (як кар'єрне й суспільне / цивільне, так і саморозвиток). Система підготовки офіцерів спрямована на надання (отримання курсантом) навичок керівництва, управління структурними підрозділами, забезпечення технічної та спеціальної підготовки особового складу.

Система військової освіти має такі ознаки: відповідність національному законодавству, стандартам країн-членів НАТО; інноваційність освітньо-професійного процесу (використання модулів-симуляторів, технологій віртуальної реальності тощо); урахування вимог замовників щодо підготовки військових фахівців; мобільність і конкурентоспроможність; економічна ефективність; спільні практики / стажування / навчання з фахівцями інших країн – членів НАТО та ін. Основними формами практичної підготовки є загальна та спеціальна фізична підготовка, військово-польові збори, тренування із загальновійськової (морської, водолазної) підготовки, спеціальна практична підготовка на тренажерах, практика / стажування у військових частинах / на кораблях, практичне виконання бойових вправ і нормативів. Обов'язковими є лідерська та мовна підготовки. Блок лідерської підготовки передбачає набуття компетентностей спілкування, лідерства, командування й управління; блок мовної підготовки дозволяє вільно спілкуватись на професійні (військові) теми, обробляти (аналізувати) джерела та документи за стандартами штаб-квартир країн-членів НАТО (STANAG 6001, рівень не нижче 2-2-2-2). Формування та удосконалення навичок оперативного мислення, швидкої адаптації до умов мінливого середовища, ухвалення своєчасних нешаблонних рішень та організація їх виконання є обов'язковим завданням підготовки військового лідера (командира).

Більш-менш доступними є матеріали щодо підготовки військових моряків у Болгарії та Румунії. Тому акцентуємо увагу саме на цих країнах. Так, для Болгарії значущим для підвищення якості підготовки офіцерів ВМС є уніфікація та синхронізація спеціальностей і спеціалізацій відповідно до єдиних кваліфікаційних рамок; удосконалення організаційної структури з метою забезпечення ефективності взаємодії військових і цивільних підрозділів та установ; добір доцільних освітніх технологій для індивідуалізації навчання курсантів. Підготовка військових фахівців здійснюється за професійними напрямками «Національна безпека» й «Військова справа» галузі знань «Безпека й оборона».

До системи вищої військової освіти Болгарії, яка готує фахівців для ЗС і ВМС, входять Військова академія імені Г.С.Раковського, Національний військовий університет Василя Левські, Вище військово-морське училище імені Н.Й.Вапцарова як заклади освіти, Національний університет Міністерства оборони як науково-дослідницька, проектно-експериментальна й експертно-технічна установа; Міністерство оборони та Міністерство освіти і науки як органи управління.

Зауважимо, що навчання в закладах вищої військової освіти передбачає отримання військової та цивільної спеціальностей. Відповідно військовослужбовець є соціально захищеним, оскільки після звільнення в запас може працювати за цивільним фахом.

Систему вищої військової освіти Румунії становить Військово-морська академія «Мирча чел Батран», Військово-технічна академія «Фердинанд I», Військово-медичний інститут, Академія сухопутних військ «Ніколае Бальческу», Академія військово-повітряних сил та сил протиповітряної оборони «Анрі Коанда», Національний університет оборони «Карол I». Визначальним для підготовки військовослужбовця є наступність та початковий етап, на якому відбувається добір. Наголосимо на постійних інвестиціях, які підтримують загальний рівень вищої військової освіти й армії в країні.

Цікавими є курси і програми професійного / кар'єрного зростання, можливість проходження закордонного стажування, а система внутрішніх і міжуніверситетських

трансферних кредитів дозволяє відкрите та мобільне навчання, зокрема й офіцерів з інших країн-членів НАТО.

Поряд із продуктивними надбаннями систем вищої військової освіти країн Чорноморського регіону зазначимо і певні недоліки, які притаманні й для України: перевантаження професорсько-викладацького складу, старіння професорсько-викладацького складу, відсутність мотивації в молоді; обмеження фінансових ресурсів, неефективне використання матеріально-технічного й людського потенціалу, складність у долученні до спільних навчань тощо.

У межах військово-морського співробітництва 2021 року відбулись спільні навчання Sea Breeze-2021 військово-морських сил України та другої постійної військово-морської групи НАТО. 32 держави направили на навчання 5 тисяч військовослужбовців, 32 кораблі, 40 літальних апаратів, 18 загонів спеціального призначення і водолазних груп [1]. Ефективні спільні навчання є засвідченням високоякісної професійної підготовки військових моряків у закладах вищої військової освіти, яка передбачає не лише освітньо-наукову складову, а й практику та стажування з метою набуття спеціальних і загальних компетентностей, що забезпечує обороноспроможність кожної країни й регіону загалом.

Туреччина наразі відіграє тут провідну роль, маючи певні повноваження, затверджені Конвенцією Монтре (1936 рік). Цим документом встановлено суверенітет Туреччини над протоками з Чорного в Середземне море, тобто право ремілітаризації зони проток [5]. Туреччина наразі здійснює політику в регіоні, ґрунтовану на таких позиціях: примат режиму Конвенції Монтре у військово-політичних справах на Чорному морі; важливість збереження «дипломатичної переваги» в регіоні; статус Туреччини як країни – члена НАТО; зростаючі оборонні зв'язки Туреччини з Україною [7]. Румунія наразі має геостратегічну перевагу для того, щоб стати ключовим центром A2/AD (недопущення / заборона доступу на територію) для НАТО.

Усвідомлюючи, що Чорноморська геополітика – складне явище, будь-яка комплексна регіональна військово-політична політика має пропонувати багатопрофільну стратегію. Одним зі стратегічних у співпраці визнається напрямок «ініціатива чотирьох морів» (Адріатичне, Балтійське, Чорне й Каспійське).

Висновки. 1. Чорноморський регіон є стратегічним для забезпечення стабільності й безпеки в контексті геополітичних світових змін сучасності. 2. Вища військово-морська освіта країн Чорноморського регіону має як продуктивний, так і провальний досвід, проте саме воєнно-морська та економічна співпраця має забезпечити стабільний розвиток регіону, зокрема й через освітню співпрацю. 3. Зацікавленість країн-членів НАТО (спостерігачів) і потужних гравців на світовій арені засвідчує потужний потенціал Чорноморського регіону. 4. Системи вищої військово-морської освіти країн Чорноморського регіону зазнають певних змін, спрямованих на запровадження стандартів НАТО у процес підготовки фахівців. 5. Чорноморський регіон є потужним складником стратегічної «ініціативи чотирьох морів».

Перспективним для подальших досліджень убачаємо вивчення багатопрофільних стратегій розвитку Чорноморського регіону.

Список використаних джерел:

1. Арена конфронтації. Яка роль відводиться Україні у безпековій стратегії НАТО у Чорному морі. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/89>
2. Давидова В. Чорноморський регіон: проблеми та перспективи регіональної інтеграції. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/davydova_chornomorskyi.pdf
3. Денисова Л. Всі країни Чорноморського басейну – під загрозою. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1921086-vsi-krajini-chornomorskogo-baseynu-pid-zagrozoju.html

4. Договір між Україною та Румунією про режим україно-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text
5. Конвенція Монтре. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конвенція_Монтре
6. Конвенція про режим проток. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text
7. Нова Чорноморська стратегія для нової Чорноморської реальності. Роль України – Hudson Institute. URL: https://ipress.ua/articles/nova_chornomorska_strategiya_dlya_novoi_chornomorskoj_realnosti_rol_ukrainy_hudson_institute_340040.html
8. Організація Чорноморського економічного співробітництва. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Чорноморського_економічного_співробітництва
9. Постанова КМУ від 18.12.2018 № 1108 «Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року». URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>
10. Сапожников С. В. Вища педагогічна освіта в країнах Чорноморського регіону: історія і сучасність: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2013. 480 с.
11. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон України і Республіки Туреччина. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_008#Text
12. Угода про зону вільної торгівлі між Україною й Туреччиною є результатом трьох десятиліть співпраці й дружби двох країн – Володимир Зеленський. URL : <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-zonu-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-i-turechchin-72705>
13. Хевцуріані А., Парджані А. Геополітичне значення чорноморського регіону в глобальній політиці. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 113-139.
14. Чорноморський регіон у світовій політиці: актори, чинники, сценарії майбутнього: монографія / колектив авторів О. І. Брусилівської, В. А. Дубовика, І. М. Коваля. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2020. 176 с.

References:

1. Arena konfrontatsii. Yaka rol vidvodytsia Ukraini u bezpekovii stratehii NATO u Chornomu mori [Arena of confrontation. What is the role of Ukraine in NATO's security strategy in the Black Sea]. (2021). Retrieved from <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/89> [in Ukrainian].
2. Davydova, V. (2018). Chornomorskyi rehion: problemy ta perspektyvy rehionalnoi intehratsii [Black Sea region: problems and prospects of regional integration]. *Scientific notes of I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/davydova_chornomorskyi.pdf [in Ukrainian].
3. Denysova, L. (2015). Vsi krajiny Chornomorskoho baseynu – pid zahrozoiu [All countries of the Black Sea basin are under threat]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1921086-vsi-krajiny-chornomorskogo-baseynu-pid-zagrozoju.html [in Ukrainian].
4. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Rumuniieiu pro rezhym ukraino-rumunskoho derzhavnoho kordonu, spivrobitnytstvo ta vzaiemnu dopomohu z prykordonnykh pytan [Agreement between Ukraine and Romania on the regime of the Ukrainian-Romanian state border, cooperation and mutual assistance on border issues]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text [in Ukrainian].
5. Konventsiia Montre [The Montreux Convention]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Konventsiya_Montre [in Ukrainian].
6. Konventsiia pro rezhym protok [Convention on the Straits Regime]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text [in Ukrainian].
7. Nova Chornomorska stratehiia dlia novoi Chornomorskoj realnosti. Rol Ukrainy – Hudson Institute [New Black Sea strategy for the new Black Sea reality. The role of Ukraine – Hudson Institute]. Retrieved from https://ipress.ua/articles/nova_chornomorska_strategiya_dlya_novoi_chornomorskoj_realnosti_rol_ukrainy_hudson_institute_340040.html [in Ukrainian].
8. Orhanizatsiia Chornomorskoho ekonomichnoho spivrobitnytstva [Organization of the Black Sea Economic Cooperation]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Orhanizatsiya_Chornomors'koho_ekonomichnoho_spivrobitnytstva [in Ukrainian].
9. Postanova KМУ vid 18.12.2018 № 1108 «Pro vnesennia zmin do Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 18, 2018

- No. 1108 "On Amendments to the Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035"]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku> [in Ukrainian].
10. Sapozhnykov, S. V. (2013). Vyshcha pedahohichna osvita v krainakh Chornomorskoho rehionu: istoriia i suchasnist [Higher pedagogical education in the countries of the Black Sea region: history and modernity]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].
 11. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Respubliki Turechchyna pro kordon ekonomichnykh (morskykh) zon Ukrainy i Respubliki Turechchyna [The Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey on the border of the economic (maritime) zones of Ukraine and the Republic of Turkey]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_008#Text [in Ukrainian].
 12. Uhoda pro zonu vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu y Turechchynoiu ye rezultatom trokh desiatylyt spivpratsi y druzhby dvokh krain – Volodymyr Zelenskyi [The Agreement on the free trade zone between Ukraine and Turkey is the result of three decades of cooperation and friendship between the two countries – Volodymyr Zelenskyi]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-zonu-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-j-turechchin-72705> [in Ukrainian].
 13. Khevtsuriani, A., & Pardzhani, A. (2022). Heopolitychne znachennia chornomorskoho rehionu v hlobalnii politytsi [The geopolitical significance of the Black Sea region in global politics]. *Politychne zhyttia*, 3, 113-139 [in Ukrainian].
 14. Brusylovska, O. I., Dubovyk, V. A., & Koval, I. M. (2020). Chornomorskyi rehion u svitovii politytsi: akty, chynnyky, stsenarii maibutnoho [The Black Sea region in world politics: actors, factors, future scenarios]. Odesa [in Ukrainian].

Kuzmenko V. V.,

orcid.org/0000-0002-5424-8234

BLACK SEA REGION: CERTAIN ASPECTS OF MILITARY-NAVY EDUCATION

The article represents certain aspects of the education of the countries of the Black Sea region, in particular, in the conditions of military aggression by the Russian Federation as a result of "frozen conflicts". The geopolitical and strategic role of this region in modern conditions for world stability and security is emphasized. Certain positions of individual standardizing documents regulating the cooperation of the countries of the Black Sea region, which affect the system of training of highly qualified specialists, are outlined. The role and importance of Turkey and Romania in ensuring stability and security in the region are highlighted.

The purpose of the article is to outline certain aspects of naval education of the countries of the Black Sea region, in particular in the context of modern military-political and geopolitical changes.

Attention was drawn to the fact that in 2021, within the framework of naval cooperation, the Sea Breeze-2021 joint exercises of the Naval forces of Ukraine and the second permanent NATO naval group took place as a result of changes in the system of higher military education of the countries of the Black Sea region.

The following conclusions were drawn: 1. The Black Sea region is strategic for ensuring stability and security in the context of the geopolitical world changes of today. 2. The issue of cooperation between the countries of the Black Sea region has both productive and unsuccessful experiences, however, it is military and economic cooperation that is designed to ensure stable economic development of the region. 3. The interest of NATO member countries (observers) and powerful players on the world stage testify to the powerful potential of the Black Sea region. 4. The role of Turkey, declared in the Montreux Convention, is decisive in the conditions of modern military operations. Romania was favored to become an A2/AD hub. 5. The Black Sea region is a powerful component of the strategic "four seas initiative".

Key words: Black Sea region, security and stability, military aggression, naval education, cooperation.

Дата надходження статті: 03.05.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Гнезділова К. М.